

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 1 (2017)

7ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων

7^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL
15-18 Ιουνίου 2017

Είναι οι μαθητές μας χαρισματικοί; Απόψεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τη χαρισματικότητα

ΕΛΕΝΗ ΜΕΛΕΤΗ, ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΥΡΙΑΚΗ,
ΔΗΜΗΤΡΑ ΜΠΑΛΑΣΚΑ, ΕΛΕΝΗ ΧΑΝΤΖΟΥΛΗ

doi: [10.12681/edusc.1781](https://doi.org/10.12681/edusc.1781)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΕΛΕΤΗ Ε., ΚΥΡΙΑΚΗ Α., ΜΠΑΛΑΣΚΑ Δ., & ΧΑΝΤΖΟΥΛΗ Ε. (2019). Είναι οι μαθητές μας χαρισματικοί; Απόψεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τη χαρισματικότητα. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 1, 719-733. <https://doi.org/10.12681/edusc.1781>

**"Είναι οι μαθητές μας χαρισματικοί;
Απόψεις των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας
εκπαίδευσης για τη χαρισματικότητα"**

Μελέτη Ελένη, Εκπαιδευτικός ΠΕ02

elenimeleti@gmail.com

Κυριάκη Αικατερίνη, Εκπαιδευτικός ΠΕ19

katerinakyraki@yahoo.gr

Μπαλάσκα Δήμητρα, Εκπαιδευτικός ΠΕ15

dbalaska68@gmail.com

Χαντζούλη Ελένη, Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών

Περίληψη

Σχετικά με τη χαρισματικότητα έχουν δοθεί ποικίλοι ορισμοί, κάποιοι από τους οποίους εστιάζουν στη δεινότητα και στο ταλέντο, άλλοι στο υψηλό IQ, και άλλοι στις εξαιρετικές επιδόσεις. Σκοπός της μελέτης είναι να διερευνήσει τις απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τα χαρακτηριστικά/ανάγκες των χαρισματικών μαθητών, τις στάσεις αναφορικά με τις ενστάσεις ως προς τις παροχές προς τους χαρισματικούς μαθητές και την πιθανή συσχέτιση προϋπηρεσίας /θέσης με τις απόψεις αυτές. Η έρευνα έγινε σε εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Γ' Αθήνας (N=278), μέσω δομημένου ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί συνδέουν την έννοια της χαρισματικότητας κυρίως με τα χαρακτηριστικά α) της γρήγορης/ευέλικτης σκέψης, β) του γρήγορου ρυθμού και μεγαλύτερου βάθους μάθησης, γ) την υψηλή απόδοση, δ) την αυξημένη παρατηρητικότητα και ε) τις εξαιρετικές ικανότητες επίλυσης προβλημάτων. Εκφράζουν την άποψη ότι οι χαρισματικοί μαθητές χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή, και παρόλο που συμφωνούν ότι τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες έχουν μεγαλύτερη ανάγκη ειδικών εκπαιδευτικών υπηρεσιών, δεν συμφωνούν ιδιαίτερα με τις ενστάσεις ως προς τις παροχές προς τους χαρισματικούς μαθητές. Η θέση εργασίας των συμμετεχόντων δεν μεταβάλλει τις απόψεις τους, ενώ ο χρόνος προϋπηρεσίας σχετίζεται με τις απόψεις για την ανάγκη ειδικής προσοχής και προσαρμοσμένων εκπαιδευτικών υπηρεσιών για τους χαρισματικούς μαθητές.

Λέξεις Κλειδιά: Χαρισματικότητα, ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, στάσεις - απόψεις εκπαιδευτικών.

Abstract

With regard to giftedness, there has been a wide range of definitions through the years, some of which focus on skill and talent, others on high IQ, and others on outstanding performance. The aim of this study is to investigate the views of teachers on the characteristics / needs of gifted students, the attitudes towards objections regarding grant of benefits to charismatic students and the possible correlation of

years of experience and position with these attitudes. The survey was conducted to primary and secondary school teachers of West Athens (N = 278) through a structured internet questionnaire. The results have shown that teachers associate the concept of giftedness with the characteristics of (a) quick / flexible thinking, (b) faster and deeper learning, (c) high performance, (d) increased observance and (e) excellent problem-solving skills. They express the view that gifted students need special attention, and although they agree that children with learning disabilities are more in need of special educational services, they do not particularly agree with objections to benefits to charismatic students. The job position of the participants is found not to be related to their views, while the years of experience is correlated with the views about need for special attention and tailored educational services for gifted students.

Keywords: Giftedness, special educational needs, attitudes - views of teachers.

Εισαγωγή

Τα χαρισματικά παιδιά αποτελούν μια ομάδα του μαθητικού πληθυσμού που αν και μικρή είναι αξιοσημείωτη η συμβολή της στην ανύψωση των υπόλοιπων μαθητών αλλά και στην βελτίωση όλης της κοινωνίας. Μέχρι σήμερα έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις για την έννοια της χαρισματικότητας, οι οποίες επηρεάζονται κυρίως από την αντίληψη του κάθε ερευνητή. Η αναγνώριση αλλά και η παιδαγωγική της προσέγγιση από τους εκπαιδευτικούς, χωρίς ειδικές γνώσεις, είναι μειωμένη και ελλιπής.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να καταγράψει τις απόψεις των εκπαιδευτικών για τα χαρακτηριστικά των χαρισματικών μαθητών, για τις ανάγκες τους καθώς και την στάση και τις ενστάσεις των εκπαιδευτικών ως προς τις παροχές προς τους χαρισματικούς μαθητές.

Ιστορική αναδρομή της έννοιας της χαρισματικότητας

Η σημασία της χαρισματικότητας έγινε ήδη αντιληπτή από την αρχαιότητα. Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι ορισμένοι άνθρωποι έχουν χαρίσματα που πρέπει να καλλιεργούνται. Συγκεκριμένα στη Σπάρτη η χαρισματικότητα οριζόταν σε σχέση με πολεμικές και αρχηγικές ικανότητες. Έτσι, η επιλογή των υποψηφίων γινόταν από τη γέννηση, με βάση, κυρίως, σωματικά χαρακτηριστικά. Στην αρχαία Αθήνα πίστευαν ότι οι ιδιαίτερες ικανότητες ή η ευφυΐα κάποιου ήταν δώρο από κάποιο θεό, μάγο ή δαίμονα και ότι το άτομο δεν είχε καμιά συμμετοχή στην ύπαρξη ή στη φροντίδα του χαρίσματος. Η ίδια σημασία στην χαρισματικότητα εντοπίζεται και από τους αρχαίους Κινέζους οι οποίοι από το 2200 π.Χ. είχαν υιοθετήσει ανταγωνιστικές εξετάσεις, για να βρούν ικανούς ανθρώπους για τη στελέχωση διοικητικών κρατικών θέσεων. Από τη δυναστεία των Tang (618 μ.Χ.), τα παιδιά με ασυνήθιστες ικανότητες και ταλέντα στέλνονταν στην αυτοκρατορική αυλή, όπου αυτά τα προσόντα αξιοποιούντο.

Πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε ο όρος χαρισματικότητα το 1869 από τον Francis Galton για να περιγράψει εξαιρετική δεινότητα και ταλέντο, όπως για παράδειγμα χαρισματικός χημικός. Τα παιδιά μπορούσαν να κληρονομήσουν το ταλέντο και να γίνουν χαρισματικοί ενήλικες, και ο Galton ονόμασε τα παιδιά αυτά ως χαρισματικά.

Ένα χαρισματικό άτομο, είναι αυτό με ένα χάρισμα, με ένα ειδικό ταλέντο το οποίο φάνηκε στην ενήλικη ζωή. Οι άνθρωποι σήμερα μπορεί να χρησιμοποιούν τον όρο «χαρισματικό παιδί» κατά αντιστοιχία με τον τρόπο που ο Galton χρησιμοποιούσε τον όρο «χαρισματικός ενήλικας», δηλαδή το παιδί που έχει επιδείξει ένα εξαιρετικό ταλέντο σε μια ειδική κατηγορία.

Ο Lewis Terman (1925-1959) επέκτεινε τον ορισμό του Galton συμπεριλαμβάνοντας και το υψηλό IQ. Το 1900, ξεκίνησε μια μακρόχρονη μελέτη των χαρισματικών παιδιών, τα οποία όριζε ως τα παιδιά με IQ τουλάχιστον 140. Σύμφωνα με τη μελέτη του, το υψηλό IQ από μόνο του δε μπορούσε να είναι προγνωστικός δείκτης επιτυχίας στην ενήλικη ζωή αν και προσδιόρισε ως μοναδικό συστατικό της χαρισματικότητας την υψηλή νοημοσύνη. Για τη μέτρηση της νοημοσύνης, ο Terman στάθμισε για τις Η.Π.Α. το τεστ νοημοσύνης που δημιούργησε στις αρχές του 20ού αιώνα στη Γαλλία ο Binet (1905), όταν του ζητήθηκε από τη γαλλική κυβέρνηση να ανακαλύψει έναν τρόπο διαχωρισμού των αργών μαθητών, έτσι ώστε να μπορέσει να δημιουργηθεί ένα ειδικό πρόγραμμα γι' αυτούς. Το τεστ του Terman ονομάστηκε Stanford-Binet και για πολλά χρόνια χρησιμοποιείτο ως το απόλυτο εργαλείο επισημάνσης της χαρισματικότητας.

Για πολλά χρόνια η υψηλή νοημοσύνη (πάνω από 130), που μετρούσε ο Δείκτης Νοημοσύνης (Δ.Ν.), που έδινε το τεστ Stanford-Binet, ήταν το μοναδικό χαρακτηριστικό της χαρισματικότητας.

Η Leta Stetter Hollingworth (1931) επίσης πίστευε πως η χαρισματικότητα μπορούσε να κληρονομηθεί. Θεωρούσε όμως σημαντικό και το κατάλληλο περιβάλλον στο σπίτι και το σχολείο για την ανάπτυξη του δυναμικού του παιδιού.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1940 άρχισε μια προσπάθεια για την εύρεση και άλλων συστατικών της χαρισματικότητας.

Χρονολογικά, η εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών ξεκίνησε το 1972 στις ΗΠΑ, με μια έκθεση που ορίζει τα χαρισματικά παιδιά ως παιδιά με εξαιρετικές επιδόσεις σε έναν ή περισσότερους από τους ακόλουθους τομείς: Γενική ψυχικές ικανότητες, ένα ειδικό ταλέντο σε ένα συγκεκριμένο ακαδημαϊκό τομέα, δημιουργική και παραγωγική σκέψη, ηγετικές ικανότητες, ταλέντο στις εικαστικές τέχνες, κινητικές δεξιότητες.

Αργότερα, ο Renzulli (1984) εστίασε στην επιτυχία που έδειξαν τα άτομα κατά την διάρκεια της ζωής τους και υποστήριξε ότι η χαρισματικότητα δεν σχετίζεται απλώς με τη νοημοσύνη, αλλά με το κίνητρο το οποίο περιλαμβάνει την ικανότητα, τη δημιουργικότητα και την εργασία δέσμευση σε μία ή περισσότερες περιοχές. Το 1992 ο Morelock όρισε την χαρισματικότητα ως «ασύγχρονη ανάπτυξη στην οποία γνωστικές ικανότητες και αυξημένη ένταση συνδυάζονται για να δημιουργήσουν εσωτερικές εμπειρίες και να συνειδητοποιεί το χαρισματικό παιδί ότι είναι ποιοτικά και ποσοτικά διαφορετικό από τον κανόνα».

Ο Dabrowski (1996) υποστήριξε ότι ανάλογα με το αναπτυξιακό δυναμικό των ατόμων υπήρχαν διαφορές στην ένταση των αντιδράσεων στα εξωτερικά ή στα εσωτερικά ερεθίσματα. Έκανε λόγο για πέντε υπερικανότητες: ψυχοκινητική, συναισθηματική, φαντασιακές, πνευματική και αισθησιακή εντάσεις.

Μια άλλη διάσταση υπογραμμίζεται από τους Freeman (2000) και Winstanley (2004) οι οποίοι θεωρούν τη χαρισματικότητα σαν μια έμφυτη διαίσθηση. Σύγχρονοι μελετητές όπως οι Ziegler et al., (2012) τόνισαν την αναπτυξιακή φύση της χαρισματικότητας, τρόπους μάθησης, καθώς και την ανάγκη μεγιστοποίησης της ανάπτυξης.

Πως ορίζεται η χαρισματικότητα σήμερα;

Το Marland Report του Γραφείου της Εκπαίδευσης στις Η.Π.Α. το 1988 (οπ. αν. στο Delisle & Lewis, 2003, σ. 35) έδωσε έναν ορισμό ιδιαίτερα ακριβή. Ο όρος «χαρισματικοί και ταλαντούχοι μαθητές» αναφέρεται σε παιδιά ή νέους που εμφανίζουν μια ιδιαίτερη ικανότητα σε τομείς όπως η νόηση, η δημιουργικότητα, η αρχηγική ικανότητα ή και σε συγκεκριμένους ακαδημαϊκούς τομείς και για τους οποίους (μαθητές) απαιτούνται υπηρεσίες ή δραστηριότητες που πρέπει να τους δίνονται στα σχολεία, έτσι ώστε να υποστηρίζονται πλήρως οι ικανότητές τους. Ο ορισμός Marland δέχεται κριτική για το γεγονός ότι είναι περιορισμένος από την στιγμή που δεν περιλαμβάνει όλα τα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με τη χαρισματικότητα. Τέτοια χαρακτηριστικά είναι αυτά της προσωπικότητας όπως την ευαισθησία, το πάθος και τη συγκέντρωση. Από την άλλη πλευρά, ο ορισμός αυτός είναι αρκετά ευρύς, αφού περιλαμβάνει τα δημιουργικά και προσανατολισμένα στις τέχνες παιδιά και επιπλέον δηλώνει σαφώς την ανάγκη ύπαρξης εξειδικευμένων και δίκαιων προγραμμάτων για τους χαρισματικούς μαθητές.

Εκτενής έρευνα και μελέτη της χαρισματικότητας έγινε από τον Renzulli (1978) ο οποίος δίνει τον εξής ορισμό: *«Η χαρισματικότητα είναι η αλληλεπίδραση τριών ομάδων βασικών ανθρώπινων χαρακτηριστικών: α) των γενικών ικανοτήτων άνω του μέσου όρου, β) του υψηλού βαθμού αφοσίωσης στην εργασία και γ) του υψηλού επιπέδου δημιουργικότητας. Τα χαρισματικά παιδιά είναι αυτά που διαθέτουν ή είναι ικανά να αναπτύξουν αυτό το σύνθετο σύνολο χαρακτηριστικών και να τα εφαρμόσουν σε οποιονδήποτε δυνητικά αξιόλογο τομέα της ανθρώπινης επίδοσης. Την εκδήλωση της χαρισματικότητας, επηρεάζουν επιπλέον, παράγοντες της προσωπικότητας και περιβαλλοντικοί παράγοντες».*

Ο Ματσαγγούρας (2008) ορίζει τα παιδιά υψηλών ικανοτήτων εκείνα τα οποία έχουν: α) ανεπτυγμένες γνωστικές, γνωσιακές και δημιουργικές ικανότητες, β) προδιαθέσεις, γ) κίνητρα δ) ενδιαφέροντα ε) καλύπτουν την ύλη με ταχύτερους ρυθμούς.

Τέλος με βάση την Ελληνική νομοθεσία και συγκεκριμένα τον νόμο 3699/2008, αρ.3,παρ.3 για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση «Μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι και οι μαθητές που έχουν: μια ή περισσότερες νοητικές ικανότητες, ταλέντα ανεπτυγμένα σε βαθμό που υπερβαίνει κατά πολύ τα προσδοκώμενα για την ηλικιακή τους ομάδα»

Ελληνική πολιτική

Τη δεκαετία του 1980 έκαναν την εμφάνιση τους στην Ελλάδα τα πρότυπα σχολεία. Αρχικά, οι μαθητές που γίνονταν δεκτοί σε αυτά περνούσαν από εξέταση με επίκεντρο τις ακαδημαϊκές τους ικανότητες. Στη συνέχεια, όταν αυτά τα σχολεία έγιναν πειραματικά, οι μαθητές γίνονταν δεκτοί μετά από κλήρωση.

Τα χαρισματικά παιδιά τη δεκαετία του 1990 μπαίνουν στο στόχαστρο της Ελληνικής πολιτείας με μουσικά, καλλιτεχνικά και αθλητικά σχολεία. Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο εξέδωσε το 2004 τον «Οδηγό για Μαθητές με Ιδιαίτερες Νοητικές Ικανότητες και Ταλέντα» ο οποίος αποτέλεσε σημαντικό βήμα για την ευαισθητοποίηση της ελληνικής εκπαιδευτικής κοινότητας στο θέμα της αγωγής και της εκπαίδευσης των χαρισματικών παιδιών. Επίσης, κατά τις σχολικές χρονιές 2005-2006, 2006-2007 και 2007-2008 σε πανελλήνιας έκτασης δράση συγχρηματοδοτούμενη από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Κ.Τ.) και από το Ελληνικό Δημόσιο με τίτλο : «Ταχύρυθμα επιμορφωτικά προγράμματα στη διαχείριση προβλημάτων σχολικής τάξης», που εκπόνησε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, στο θεματικό πεδίο «Διαχείριση ιδιαιτεροτήτων μαθητών» συμπεριελήφθησαν και οι χαρισματικοί μαθητές/τριες.

Ανασκόπηση ερευνών γύρω από τη χαρισματικότητα

Σε έρευνα της Σοφίας Θεοδωρίδου (2006), που έγινε σε εν ενεργεία και μελλοντικούς εκπαιδευτικούς, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχουν διαφορές στις αντιλήψεις των εν ενεργεία σε σύγκριση με αυτές των μελλοντικών εκπαιδευτικών του δείγματος σχετικά με το χαρισματικό μαθητή. Ωστόσο, και οι δύο ομάδες συμμετεχόντων φάνηκε να διακρίνουν οριακά το χαρισματικό μαθητή σε σχέση με αυτόν που θεωρούν μέσο-τυπικό μαθητή στο σύνολο των συμπεριφορικών εκφάνσεων χαρισματικότητας της κλίμακας SRBCSS-R. Οι εκπαιδευτικοί και των δύο ομάδων του δείγματος βρέθηκε ότι επικεντρώνονται στα χαρακτηριστικά μάθησης και εσωτερικής παρώθησης. Αντίθετα, τα χαρακτηριστικά δημιουργικότητας και ηγετικής ικανότητας δεν εμφανίστηκε να αξιολογούνται ψηλά στην αντίληψή τους σχετικά με το ποιος είναι χαρισματικός μαθητής.

Σε παρόμοια κατεύθυνση, είναι η έρευνα της Αθανασίας Μειντάση (2016), σε εκπαιδευτικούς της Α/θμιας Εκπ/σης Γ' Αθήνας. Εξετάστηκαν οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τη φύση της χαρισματικότητας και του ταλέντου, διερευνήθηκε η επίδραση της αυτοαποτελεσματικότητας των εκπαιδευτικών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι αρκετοί συμμετέχοντες διακρίνονται από στερεοτυπικές αντιλήψεις σχετικά με τους χαρισματικούς μαθητές. Οι απόψεις τους για τη χαρισματικότητα και τις μεθόδους διδασκαλίας επηρεάζονται από το αν έχουν προηγούμενη εμπειρία στη διδασκαλία χαρισματικών μαθητών, την αποτελεσματικότητά τους στις διδακτικές πρακτικές και τη διδακτική αντιμετώπιση και διαχείριση των χαρισματικών μαθητών. Το φύλο των συμμετεχόντων δεν αποτελεί προγνωστικό παράγοντα των στάσεων και των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών για τους χαρισματικούς μαθητές.

Σε έρευνα που έγινε στην Τουρκία, (Ozcan, & Kayadelen, 2014), διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι από τους καθηγητές του δείγματος δήλωσαν ότι πρέπει να θεσπιστούν αποτελεσματικότερα ειδικά περιβάλλοντα εκπαίδευσης για την

εκπαίδευση των ατόμων που κατέχουν ανώτερη νοημοσύνη. Επίσης, ένα μέρος των εκπαιδευτικών εξέφρασαν την άποψη ότι θα πρέπει να υπάρχουν μαθήματα υψηλού επιπέδου για τους χαρισματικούς μαθητές, με εξοπλισμένες αίθουσες διδασκαλίας.

Έρευνα των Besgul, Kaptanoglu, & Argun, (2014), έδειξε ότι οι απόψεις των εκπαιδευτικών για τους ταλαντούχους μαθητές δεν παρουσιάζουν σημαντική διαφορά ανάλογα με τη διδακτική τους εμπειρία και το μορφωτικό τους επίπεδο.

Σε μελέτη που διεξήχθη στην Κροατία (Perkonjic Krijan, & Borić, 2014), σε δείγμα 209 εκπαιδευτικών, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν θετική στάση απέναντι στην κάλυψη εκπαιδευτικών αναγκών και στην υποστήριξη των χαρισματικών μαθητών, αλλά εκφράζουν κάποιες επιφυλάξεις ότι η ειδική μεταχείριση των χαρισματικών θα μπορούσε να έχει αρνητικές συνέπειες. Οι απόψεις έδειξαν να επηρεάζονται από την ηλικία τους.

Σε έρευνα των Altintas, & Ozdemir, (2012) σε 139 εκπαιδευτικούς, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η πλειονότητα των συμμετεχόντων εξέφρασαν την άποψη ότι τα μαθήματα και τα βιβλία δεν είναι κατάλληλα για χαρισματικούς μαθητές, οι οποίοι θα πρέπει να λαμβάνουν διαφορετική εκπαίδευση.

Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Ο κύριος σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης γύρω από την έννοια της χαρισματικότητας. Οι επιμέρους στόχοι είναι: α) να καταγραφούν οι απόψεις των εκπαιδευτικών γύρω από το ποια θεωρούν ότι είναι τα χαρακτηριστικά των χαρισματικών μαθητών, β) να διερευνηθούν οι απόψεις των εκπαιδευτικών γύρω από τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των χαρισματικών μαθητών, γ) να διερευνηθούν οι στάσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τις ενστάσεις που σημειώνονται ως προς τις παροχές προς τους χαρισματικούς μαθητές και δ) να διερευνηθεί αν και κατά πόσο υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της θέσης ευθύνης του εκπαιδευτικού (εκπαιδευτικός – υποδιευθυντής – διευθυντής) ή και της προϋπηρεσίας με τις παραπάνω απόψεις.

Μεθοδολογία

Ερευνητική προσέγγιση: Η έρευνα ακολούθησε μια παραγωγική ερευνητική προσέγγιση, σύμφωνα με τις αρχές του θετικισμού και η μέθοδος που ακολουθήθηκε ήταν ποσοτική, με χρήση ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου (Trochim, 2002).

Εργαλείο: Η έρευνα έγινε μέσω δομημένου ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου, το οποίο διαμοιράστηκε και συμπληρώθηκε μέσω Google forms. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από τέσσερα μέρη: α) δημογραφικά στοιχεία και στοιχεία υπηρεσίας, β) ερωτήσεις σχετικά με τα χαρακτηριστικά των χαρισματικών μαθητών, γ) ερωτήσεις σχετικές με τις απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τις παροχές προς τους χαρισματικούς μαθητές και δ) στάση των εκπαιδευτικών σχετικά με τις ενστάσεις που υπάρχουν ως προς τις παροχές προς τους χαρισματικούς μαθητές. Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου ήταν κλειστές και δομημένες στην 5-βαθμη κλίμακα Likert (διαφωνώ απόλυτα .. συμφωνώ απόλυτα).

Συμμετέχοντες: Το δείγμα της έρευνας είναι 250 εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας (48%) και δευτεροβάθμιας (52%) εκπαίδευσης, από την περιοχή της Αττικής (36% άνδρες και 64% γυναίκες).

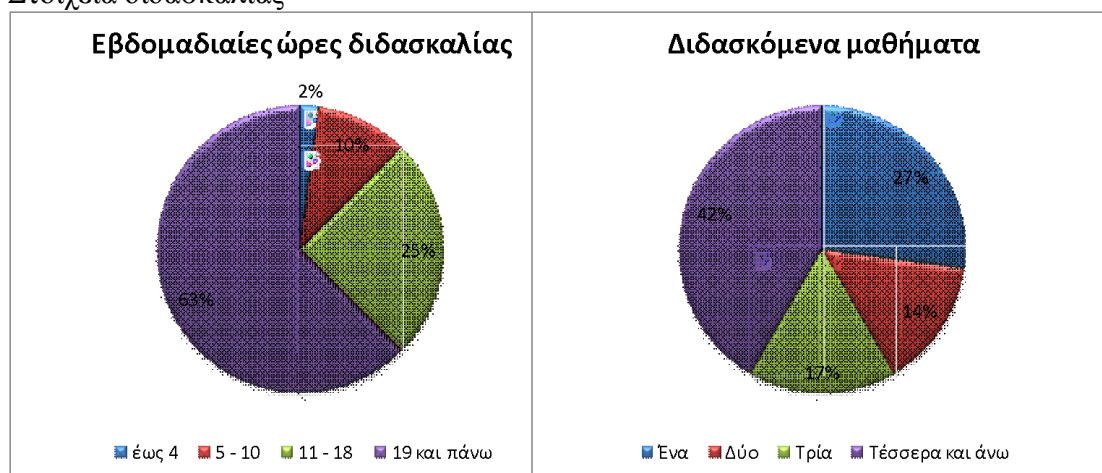
Ερευνητική διαδικασία: Οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τους σκοπούς της έρευνας, όπως και για το απόρρητο των απαντήσεων τους, με σχετικό μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Οι απαντήσεις συγκεντρώθηκαν αυτόματα, μέσω Google forms, και ελέγχθηκαν για την πληρότητα των απαντήσεων (2 ερωτηματολόγια απορρίφθηκαν ως ελλιπή). Η επεξεργασία των στοιχείων έγινε με SPSS V20, με τη χρήση περιγραφικών μεθόδων θέσης και διασποράς (μέσης τιμής και τυπικής απόκλισης), καθώς και στατιστικών κριτηρίων t-test ανεξάρτητων δειγμάτων για τον έλεγχο ισότητας μέσων και one-way-ANOVA (ανάλυση διακύμανσης).

Αποτελέσματα

Περιγραφή του δείγματος: Το δείγμα της έρευνας είναι 250 εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας (48%) και δευτεροβάθμιας (52%) εκπαίδευσης, από την περιοχή της Αττικής (36% άνδρες και 64% γυναίκες). Η πλειονότητα των συμμετεχόντων ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 46-55 ετών και η κατανομή της προϋπηρεσίας τους στην εκπαίδευση δείχνει αρκετά μεγάλη εμπειρία, καθώς παρουσιάζει μεγαλύτερες συχνότητες στην ομάδα 13-20 έτη (45%), και άνω των 20 ετών (30%). Το μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων είναι υψηλό: ένα ποσοστό 38% είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού διπλώματος, 6% μεταπτυχιακού στην ειδική αγωγή και 9% διδακτορικού. Η σύνθεση του δείγματος αναφορικά με τη θέση ευθύνης είναι 79% εκπαιδευτικοί, 17% διευθυντές και 4% υποδιευθυντές σχολείων. Σχετικά με τα στοιχεία που αφορούν τη διδασκαλία, όπως φαίνεται από το διάγραμμα 1, η πλειονότητα των συμμετεχόντων διδάσκει από 19 ώρες και άνω στην τάξη (63%) και επίσης το μεγαλύτερο ποσοστό (42%) διδάσκει από 4 μαθήματα και άνω. Αναφορικά με τη συχνότητα αξιολόγησης των μαθητών, η επικρατούσα απάντηση είναι ότι τους αξιολογούν καθημερινά (42%).

Διάγραμμα 1

Στοιχεία διδασκαλίας

Ερευνητικός στόχος-1: «να διερευνηθεί ποια θεωρούν οι εκπαιδευτικοί ότι είναι τα χαρακτηριστικά των χαρισματικών μαθητών». Για το σύνολο των 27 στοιχείων που προτάθηκαν στους εκπαιδευτικούς ως χαρακτηριστικά των χαρισματικών μαθητών οι εκπαιδευτικοί έδωσαν απαντήσεις με μέσο όρο άνω της μέσης απάντησης γεγονός που δείχνει ότι αναγνωρίζουν όλα τα προτεινόμενα ως χαρακτηριστικά των χαρισματικών. Τα χαρακτηριστικά που συγκέντρωσαν τους μεγαλύτερους μέσους, όπως φαίνεται από τον πίνακα 1 είναι: α) έχει γρήγορη και ευέλικτη σκέψη, β) μαθαίνει με γρηγορότερο ρυθμό και σε μεγαλύτερο βάθος σε σχέση με τους συνομηλίκους του, γ) έχει υψηλότερη του μέσου όρου απόδοση στα μαθήματα, δ) είναι πολύ παρατηρητικός/ή και ε) έχει εξαιρετικές ικανότητες επίλυσης προβλημάτων.

Πίνακας 1

Χαρακτηριστικά χαρισματικών μαθητών – στατιστικά μέτρα

Χαρακτηριστικά χαρισματικού μαθητή – βαθμός συμφωνίας	Mean	SD
Έχει γρήγορη και ευέλικτη σκέψη	4,63	,490
Μαθαίνει με γρηγορότερο ρυθμό και σε μεγαλύτερο βάθος σε σχέση με τους συνομηλίκους του	4,60	,498
Έχει υψηλότερη του μέσου όρου απόδοση στα μαθήματα	4,53	,507
Είναι πολύ παρατηρητικός/ή	4,53	,507
Έχει εξαιρετικές ικανότητες επίλυσης προβλημάτων	4,53	,571
Το λεξιλόγιό του/της είναι ευρύτερο σε σχέση με τους συνομηλίκους του/της	4,50	,572
Είναι δημιουργικός/ή	4,43	,626
Έχει αφαιρετική ικανότητα	4,40	,563
Έχει εξαιρετική μνήμη	4,37	,615
Έχει τη δυνατότητα να αναλύει σε βάθος ένα θέμα	4,33	,661
Έχει εξαιρετικές ικανότητες ανάλυσης	4,33	,606
Μπορεί να συγκεντρώνεται για μεγάλα χρονικά διαστήματα	4,30	,702
Εκφράζεται με ακρίβεια	4,20	,714
Μπορεί να οργανώσει την εργασία του/της πολύ καλά	4,13	,860
Δεσμεύεται σε ένα στόχο και επιμένει να τον κατακτήσει	4,10	,662
Έχει αυτοπεποίθηση	4,07	,740
Εργάζεται συνήθως με εσωτερικά κίνητρα	4,00	,830
Έχει ασυνήθιστη ή / και ζωντανή φαντασία	4,00	,743
Του/της αρέσει να εργάζεται ανεξάρτητα	3,90	,803
Έχει αναπτυγμένη, αν και ιδιαίτερη, πολλές φορές, αίσθηση του χιούμορ	3,87	1,042
Είναι υπερβολικά περίεργος/η, κάνει συνέχεια ερωτήσεις γύρω από τα πάντα	3,73	,785
Έχει ηγετικές ικανότητες	3,73	1,048
Ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τις έννοιες της δικαιοσύνης και της αδικίας και συχνά υπερα	3,67	,758
Γενικά νιώθει καλά με τα παιδιά που του/της μοιάζουν και βρίσκονται στο ίδιο περιβάλλον	3,63	,809

Επιθυμεί να παίρνει ρίσκα	3,50	,731
Κάνει συχνά αυτοκριτική. Πολύ συχνά δεν είναι ευχαριστημένος/η από την απόδοσή του/της	3,37	,850
Είναι πολύ ευαίσθητος/η συναισθηματικά, αλλά και σωματικά	3,33	,844
Valid N (listwise)	250	

Ερευνητικός στόχος 2: «να διερευνηθούν οι απόψεις των εκπαιδευτικών γύρω από τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των χαρισματικών μαθητών». Οι εκπαιδευτικοί επέδειξαν μια θετική τάση στις απαντήσεις τους, συμφωνώντας για τις ειδικές παροχές που μπορούν να δίνονται στους χαρισματικούς μαθητές, με τους μέσους όλων των απαντήσεων να είναι πάνω από τη μέση απάντηση (>3), (πίνακας 2). Συμφωνούν, δε περισσότερο με την πρόταση ότι «οι χαρισματικοί μαθητές χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να αναπτύξουν πλήρως τις ικανότητες τους»

Πίνακας 2

Ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των χαρισματικών μαθητών - στατιστικά μέτρα

Εκπαιδευτικές ανάγκες - Βαθμός συμφωνίας	Mean	SD
Οι χαρισματικοί μαθητές χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να αναπτύξουν πλήρως τις ικανότητες τους	4,41	,628
Οι ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των χαρισματικών μαθητών πολύ συχνά αγνοούνται στα σχολεία μας	4,21	,686
Από τη στιγμή που παρέχονται κονδύλια για τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες, θα πρέπει να συμβάλλει στην ανάπτυξη των ταλέντων και των ικανοτήτων των χαρισματικών μαθητών	4,14	,743
Τα σχολεία μας πρέπει να προσφέρουν εκπαιδευτικές υπηρεσίες προσαρμοσμένες στις ανάγκες των χαρισματικών μαθητών	3,97	1,017
Valid N (listwise)	250	

Ερευνητικός στόχος 3: «να διερευνηθούν οι στάσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τις ενστάσεις που σημειώνονται ως προς τις παροχές προς τους χαρισματικούς μαθητές». Η γενικότερη στάση των εκπαιδευτικών είναι η διαφωνία με τις ενστάσεις ως προς τις παροχές προς τους χαρισματικούς μαθητές, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα 3. Εξαιρέση αποτελεί η πρόταση που συγκρίνει τις ανάγκες των χαρισματικών μαθητών με αυτές των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες, για την οποία οι εκπαιδευτικοί του δείγματος εμφανίζουν μια ουδέτερη, προς αμυδρά θετική στάση.

Πίνακας 3

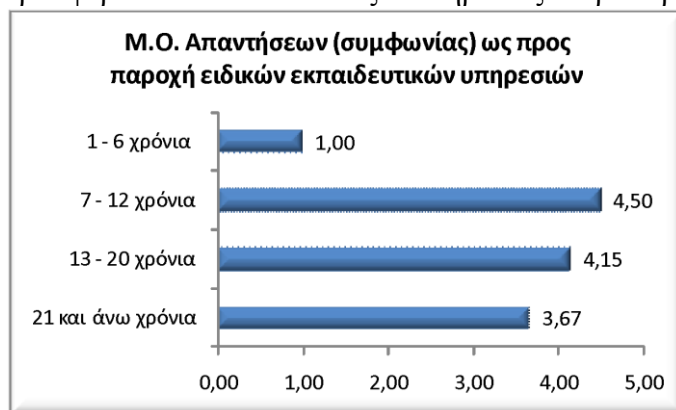
Ενστάσεις ως προς τις παροχές προς τους χαρισματικούς μαθητές - στατιστικά μέτρα

Ενστάσεις - Βαθμός συμφωνίας	Mean	SD
Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες έχουν μεγαλύτερη ανάγκη ειδικών εκπαιδευτικών υπηρεσιών	3,13	1,224
Η παροχή ειδικής εκπαίδευσης στα χαρισματικά παιδιά μπορεί να οδηγήσει στη διαμόρφωση μιας ελίτ	2,83	,986
Η ηθική ευθύνη της κοινωνίας απέναντι στα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες είναι μεγαλύτερη από ότι απέναντι στα χαρισματικά	2,72	1,131

Οι γονείς έχουν την κύρια ευθύνη να βοηθήσουν τα χαρισματικά παιδιά να αναπτύξουν τις ικανότητές τους	2,67	1,028
Οι μαθητές μέσης απόδοσης είναι η πλειοψηφία στην κοινωνία μας, γι' αυτό θα πρέπει να εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας σε αυτούς	2,57	,858
Η παροχή διαφορετικού τύπου εκπαίδευσης στους χαρισματικούς μαθητές μπορεί να τους οδηγήσει σε συναισθηματικές διαταραχές ή κοινωνική απομόνωση	2,43	,898
Οι ειδικές εκπαιδευτικές υπηρεσίες για τα χαρισματικά παιδιά αποτελούν προνομιακή μεταχείριση	2,40	,894
Οι χαρισματικοί μαθητές μπορεί να γίνουν ματαιόδοξοι ή εγωιστές εάν τους δοθεί ιδιαίτερη προσοχή	2,37	1,129
Οι φορολογούμενοι δεν θα πρέπει να επιβαρύνονται για την εκπαίδευση των χαρισματικών παιδιών	2,07	,785
Τα σχολεία μας καλύπτουν επαρκώς τις ανάγκες των χαρισματικών	1,87	,819
Valid N (listwise)	250	

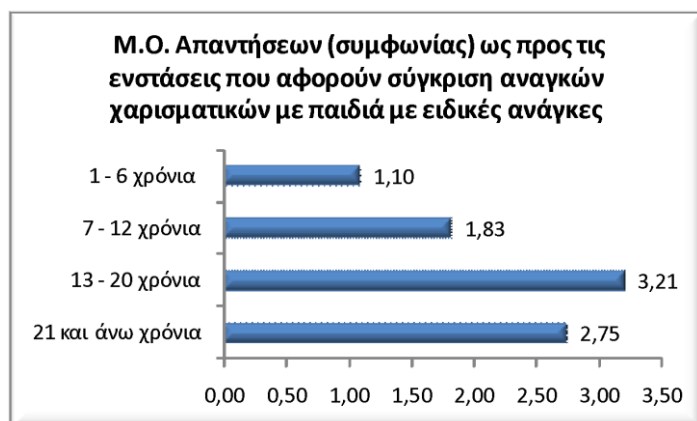
Ερευνητικός στόχος 4: «να διερευνηθεί αν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της θέσης ευθύνης του εκπαιδευτικού ή και της προϋπηρεσίας με τις παραπάνω απόψεις». Δεδομένου ότι οι υποδιευθυντές του δείγματος είναι ένα μικρό ποσοστό, η ανάλυση περιορίστηκε μεταξύ εκπαιδευτικών και διευθυντών των σχολικών μονάδων. Το t-test σύγκρισης μέσων ανεξάρτητων δειγμάτων που πραγματοποιήθηκε, δείχνει ότι η θέση δεν διαφοροποιεί σε στατιστική σημαντικότητα 95% τις απόψεις των εκπαιδευτικών, ως προς τις ανάγκες των χαρισματικών μαθητών, ούτε ως προς τις ενστάσεις αναφορικά με τις παροχές, $p > 0,05$.

Η ανάλυση διακύμανσης (one-way-ANOVA), έδειξε ότι η προϋπηρεσία διαφοροποιεί τις απόψεις σχετικά με την πρόταση «Τα σχολεία μας πρέπει να προσφέρουν εκπαιδευτικές υπηρεσίες προσαρμοσμένες στις ανάγκες των

χαρισματικών μαθητών» ($F(3,246)=35,7$ $p=0,004$), ενώ δεν επηρεάζουν τις απόψεις σχετικά με τα άλλα ερωτήματα που σχετίζονται με τις παροχές προς τους χαρισματικούς μαθητές. Οι ομάδες εκπαιδευτικών με μεσαίο χρόνο προϋπηρεσίας παρουσιάζονται να συμφωνούν περισσότερο με την πρόταση.

Επίσης, η ανάλυση έδειξε ότι αναφορικά με τις ενστάσεις ως προς τις παροχές στα χαρισματικά παιδιά, η προϋπηρεσία βρέθηκε να διαφοροποιεί τις απόψεις των εκπαιδευτικών, μόνο ως προς την πρόταση «Η ηθική ευθύνη της κοινωνίας απέναντι

στα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες είναι μεγαλύτερη από ότι απέναντι στα χαρισματικά» ($F(3,246)=13,7$, $p=0,024$), ενώ δεν επηρεάζει στατιστικά σημαντικά τις απόψεις των συμμετεχόντων ως προς τις υπόλοιπες προτάσεις. Οι εκπαιδευτικοί με μεγαλύτερη προϋπηρεσία, εμφανίζονται να συμφωνούν περισσότερο από τους νέους.

Συμπεράσματα – Συζήτηση

Η έρευνα έγινε με σκοπό να διερευνήσει τις απόψεις των εκπαιδευτικών γύρω από την έννοια της χαρισματικότητας, καταγράφοντας συμφωνίες ή διαφωνίες σχετικά με τις φωνές που θέλουν την εκπαίδευση να παρέχει ιδιαίτερες εκπαιδευτικές υπηρεσίες στους χαρισματικούς μαθητές, αλλά και με τις φωνές που ακούγονται ως ενστάσεις σε αυτές τις απόψεις και αντικρούουν τα επιχειρήματα της ιδιαίτερης μεταχείρισης, ως μέσα που είτε θα δημιουργήσουν ανισότητες και προνομιακή μεταχείριση, είτε θα επιβαρύνουν το σύνολο και συγκρίνοντας τις συγκεκριμένες ανάγκες με αυτές των μαθητών με ειδικές δυσκολίες ρίχνουν μεγαλύτερο βάρος στους τελευταίους. Τα αποτελέσματα της έρευνας κατέγραψαν ότι οι εκπαιδευτικοί κατά βάση αναγνωρίζουν τα χαρακτηριστικά των χαρισματικών μαθητών, και ως κύρια ταξινομούν τη γρήγορη και ευέλικτη σκέψη, το γρήγορο ρυθμό μάθησης, τον υψηλότερο μέσο όρο απόδοσης στα μαθήματα και την αυξημένη παρατηρητικότητα. Τα αποτελέσματα αυτά είναι στην ίδια κατεύθυνση με την έρευνα της Θεοδωρίδου (2006), η οποία έδειξε ότι οι εκπαιδευτικοί διακρίνουν οριακά το χαρισματικό μαθητή σε σχέση με αυτόν που θεωρούν μέσο.

Οι εκπαιδευτικοί της έρευνας συμφωνούν στην ειδική εκπαίδευση των χαρισματικών μαθητών, κάτι που ενισχύεται από προγενέστερες έρευνες με τα ίδια αποτελέσματα (Altintas, & Ozdemir, 2012, Ozcan, & Kayadelen, 2014, Perković Krijan, & Borić, 2014). Η πλειονότητα των συμμετεχόντων δεν συμερίζεται τις ενστάσεις ως προς τις ειδικές παροχές, με την εξαίρεση ότι συμφωνούν, οριακά με την άποψη ότι «Η ηθική ευθύνη της κοινωνίας απέναντι στα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες είναι μεγαλύτερη από ότι απέναντι στα χαρισματικά».

Οι απόψεις των εκπαιδευτικών δεν επηρεάζονται από τη θέση ευθύνης, αλλά διαφοροποιούνται ανάλογα με τα χρόνια προϋπηρεσίας. Ανάλογα αποτελέσματα σχετικά με την εμπειρία δείχνει η έρευνα της Μείντση (2016), όπου αναφέρεται η εμπειρία στη διδασκαλία χαρισματικών μαθητών, ενώ η έρευνα των Besgul et. al.,

(2014), διαφοροποιείται και αναφέρει ότι οι απόψεις δεν παρουσιάζουν σημαντική διαφορά ανάλογα με τη διδακτική τους εμπειρία.

Τα αποτελέσματα της έρευνας μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η πολιτεία θα πρέπει να μεριμνήσει για την ουσιαστική εκπαίδευση των χαρισματικών μαθητών, η σημασία της οποίας επιβεβαιώνεται από επιστήμονες παγκόσμιας εμβέλειας και από διεθνείς έρευνες.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- ΑΝΑΔΕΙΞΗ, *Ακαδημία Ανώτερης Αξιολόγησης*: Πληροφορίες Χαρισματικότητας
- Θεοδωρίδου, Σ., (2006). *Αντιλήψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με τα χαρακτηριστικά του χαρισματικού μαθητή* (Διδακτορική διατριβή).
- Λεπτοκαρύδης Π. (2011). *Στάσεις και απόψεις εκπαιδευτικών γενικής και ειδικής αγωγής σχετικά με την εκπαίδευση χαρισματικών και ταλαντούχων παιδιών στο Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα* (Μεταπτυχιακή ερευνητική εργασία).
- Λιάσκα, Ε., (2014). *Εκπαίδευση Χαρισματικών μαθητών, Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2014.
- Μανωλάκος, Π., (2010). *Χαρισματικοί - Ταλαντούχοι Μαθητές. Τρόποι στήριξης και τρόποι εκπαίδευσης χαρισματικών μαθητών, 5^ο Πανελλήνιο συνέδριο με θέμα «μαθαίνω πώς να μαθαίνω», 7-9 Μαΐου 2010.*
- Μανωλάκος, Π., (2010). *Χαρισματικοί - ταλαντούχοι μαθητές με ιδιαίτερες ικανότητες σε έναν ή και περισσότερους τομείς, Επιστημονικό Βήμα*, Τ.14, Δεκ 2010.
- Μεϊντάση, Α., (2016). *Απόψεις των εκπαιδευτικών της α/θμιας εκπαίδευσης για τους χαρισματικούς μαθητές* (Διπλωματική εργασία).
- Μπογδάνου, Δ., (2009). *Αναγνώριση και ταυτοποίηση των παιδιών υψηλών ικανοτήτων μάθησης.*
- Ρίζος, Σ., (2011). *Η περίπτωση των «χαρισματικών παιδιών» - Απόψεις των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα αναγνώρισης και διαχείρισης της διαφορετικότητας των παιδιών αυτών* (Διδακτορική διατριβή).
- Τσιάμης Α., (2006). *Τα χαρισματικά παιδιά ζουν ανάμεσά μας.*, Εκδόσεις Γρηγόρη, 2006.
- Aichouni M., M. Touahmia, A. Al-Ghamdi, N. Ait-Messaoudene, R.M.Al-Hamali , A. Al-Ghonamy, E. Al-Badawia(2015). Creativity and Innovation among Gifted Saudi Students - An Empirical Study
- Altintas, E., Ozdemir, A., S., (2012). The Determination of the Ideas of the Teachers in Turkey about the Gifted Students, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* Volume 46, 2012, Pages 2188-2192
- Besgul, M., , Kaptanoglu, H., Argun, S., (2014). Examination of Primary School Teachers' Opinions about Gifted Students Ozcan, D., 2nd GLOBAL CONFERENCE on PSYCHOLOGY RESEARCHES, 28-29 November 2014

Brody, L., & Mills, C. (2005). Talent search research: what we have learnt? *High Ability Studies*

Dağlioğlu H. Elif, Senem Suveren(2010). The Role of Teacher and Family Opinions in Identifying Gifted Kindergarten Children and the Consistence of These Views with Children's Actual Performance.

Delisle J., & Lewis, B., (2003). *The survival Guide for teachers of Gifted Kids: How to plan, manage and Evaluate Programmes for Gifted Youth K-12*: Mineapolis, Free Spirit Publishing.

Galton, F. (1869). *Hereditary genius*.

Johnsen S., K. (n.d.). *Definitions, Models, and Characteristics of Gifted Students*

Kurt A.Heller (2004). Identification of Gifted and Talented Students

Ozcan, D., Aysin Koteka(2014). what do the teachers think about gifted students?

Ozcan, D., Kayadelen, K., (2014). Special Education Teachers and Their Opinions about the Education of Gifted Students, *2nd Global Conference on Psychology Researchers*, 28-29 Nov., 2014.

Perković Krijan, I., and Borić, E (2014). Teachers' Attitudes Towards Gifted Students and Differences in Attitudes Regarding the Years of Teaching, *Croatian Journal of Education* Vol.17; Sp.Ed.No.1/2015: pages: 165-178

Renzull J., S., (1984). *The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model For Promoting Creative Productivity*

Renzulli, Joseph S. & Reis, Sally M.(1997): *The Schoolwide Enrichment Model - Second Edition*; Creative Learning Press, Mansfield 1997

Renzull J., S., (1978). What makes giftedness? Reexamining a definition. *Phi, Delta Kapan*, 60, 180-184, 261.

Sivevska Despina (2010): Instigation and development of gifted in school

Terman, L. M. (1925-1959). *Genetic Studies of Genius*: Mental and physical traits of a thousand gifted children

Trochim William M., (2002), *What is the Research Methods Knowledge Base*, Cornell University

Δικτυογραφία

www.pischools.gr/special_education/harismatika/harismatika-part-02.pdf:
Επιστημονικές προσεγγίσεις για το θέμα του ταλέντου και της χαρισματικότητας

<http://charismatheia.edu.gr/> : Η διάκριση μεταξύ των ευφυών, πολύ έξυπνων , ταλαντούχων και χαρισματικών παιδιών είναι ευκρινής;

<http://psychografimata.com/9750/i-ennia-tis-charismatikotitas-ke-i-kinoniki-tis-diastrasi/>: Η έννοια της Χαρισματικότητας και η κοινωνική της διάσταση

<http://www.pischools.gr/specialeducation/harismatika/harismatika-part-00.pdf>:
Λόξα, Ι. (2004): Οδηγός για μαθητές με ιδιαίτερες νοητικές ικανότητες και ταλέντα.

<http://www.standards.dfes.gov.uk/giftedandtalented/identification/pupils/>

<http://www.standards.dfes.gov.uk/giftedandtalented/identification/recognising/>

<http://www.standards.dfes.gov.uk/giftedandtalented/identification/expectations/>

<http://personal.ashland.edu/~jpiirto/Piirtopyramid.htm>

<http://educpsychology.blogspot.com/>: Χαρισματικότητα- θεωρητικά μοντέλα,
ορισμοί και προβληματισμοί